

2004

травень

Фінансовий ринок України

Фінансові новини
Нормативні документи
Аналітика
Зарубіжний досвід
Аудит
Рейтинги

5 (7)

Стратегічні орієнтири розвитку страхового ринку України на короткострокову перспективу

Е. Бридун,

начальник інформаційно-аналітичного відділу
НАСК "Оранта"

Вітчизняний ринок можна віднести до ринків, що розвиваються з ВВП на одиницю населення менше 6000 дол. США. Країни з ВВП на одиницю населення понад 24000 дол. США, належать до країн з високорозвинутим страховим ринком, зокрема, Австрія, Німеччина, Франція, Бельгія США, Японія, Швейцарія (див. мал. 1).

Уряд кожної країни зацікавлений у розвитку страхового бізнесу, що пов'язано не тільки з виконанням соціальних функцій, притаманних страхуванню взагалі, але і суто економічних: зростання внеску у ВВП страхових організацій, зі зменшенням грошової маси в готівковому обігу, інвестиційною спрямованістю страхових інституцій; забезпеченням економічної безпеки суб'єктів господарювання від потенційних виробничих ризиків, катаклізмів природного, екологічного та техногенного характеру.

У структурі споживчого попиту України послуги займають 22,5% і у ВВП держави фінансове посередництво, до якого належить страхування, перерозподіляє до 2,6% доходів (у 2001 р.).

У 2002 р. на страховому ринку України здійснювали діяльність 338 страховиків (328 – на 31 грудня 2001 р., 283 – на кінець 2000 р., 263 – на кінець 1999 р.)¹. Кількісний аналіз страхового рин-

ку України за 1998–2002 рр. дає можливість зробити такі висновки.

Майнове страхування. У структурі видів страхування стосовно сплати страхових внесків майнове страхування стало пріоритетним (61,6–76,9%), що характеризує його як найрозповсюдженіший вид страхування в 1998–2002 рр., і зокрема, юридичних осіб (оскільки частка страхових платежів страхувальників – громадян незначна, 3,8–6,1%). Особливо вражливими були темпи зростання в 2000 р. – 206,3%, (на відміну від 127,7% у 1999 р.). Це свідчить, по-перше, про появу нових власників, які потребують страхового захисту. Така тенденція посилюється в міру зростання економічного потенціалу суб'єктів ринкових відносин. По-друге, про наявність схемного бізнесу (псевдостраховання), адже окремі види майнового страхування відносять до найменш ризикового страхування. Схемний страховий ринок – це ринок, через який суб'єкти господарювання (фінансово-промислові групи, холдинги тощо) оптимізують оподаткування або реалізують зарплатні проекти. За структурою страхових платежів у 1999–2002 рр. (див. мал. 2), найпопулярнішим страховим ризиком є страхування фінансових ризиків (обсяги надання послуг рівномірно зростають з 28,0% у 1999 р. до 47,0% у 2002 р.) і страхування від вогневих ризиків (1999 р. – 26,0%, 2000 р. – 21,0%, 2001 р. – 20,0%, 2002 р. – 17,0%). Проте рівень страхового захисту ризиків, по-

в'язанні з промисловим виробництвом, залишається низьким – страхування охоплює не більше 4,75% від вартості всіх основних фондів промисловості.

Упродовж 1999–2002 рр. майнове страхування відрізняється також виплатою страхових відшкодувань – темпи зростання страхових відшкодувань коливаються в межах 79,8%–213,8%.

З 1999 р. зростає загальна кількість договорів майнового страхування. Так, максимальна кількість договорів страхування, укладених протягом 2001 р., у перерахунку на одного страховика становить – 17 438, або 17,4% від загальної кількості укладених договорів із цього виду страхування.

Страхування відповідальності. Обсяги надходжень страхових внесків, починаючи з 1999 р., зростали циклічно. Так, у 1999 р. приріст становить 157,2%, у 2000 р. – 12,6%, у 2001 р. – 19,8%, а в 2002 р. – 40,4%. За останні п'ять років структура страхових внесків, які надходили по каналах добровільного страхування відповідальності, практично залишається незмінною і коливається в межах 8,9–9,5%, винятком є лише 1999 р. – 15,5%. Рівень розвитку цієї галузі недостатній. Крім того, цей вид страхування не характеризується платністю послуг, адже рівень страхових відшкодувань у 1998–2002 рр. в межах 14,0–25,6% переважно нижчий, ніж у цілому по страховому ринку (мал. 3).

Найпоширенішим видом страхування відповідальності є страхування цивільної відповідальності власників наземного

¹ За даними Державної комісії з питань регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг), департаменту фінансових установ та ринків Міністерства фінансів України, Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю.

транспорту, включаючи відповідальність перевізника (у структурі страхових платежів у 1999–2002 рр. – 8,4–20,0 %, (мал. 4) та інша відповідальність перед третіми особами (у структурі страхових платежів у 1999–2002 рр. – 71,0–88,3 %, (мал. 4). Переважна більшість договорів страхування укладена зі страхувальниками – юридичними особами (частка коштів страхувальників юридичних осіб у страхових платежах становить в 1998–2002 рр. 76,5–95,3 %).

Невеликий портфель страхових договорів із такого виду вказує на недостатній розвиток страхового ринку України та недосконалість регулювання господарських відносин. (Див. мал. 3).

Особисте страхування та страхування життя. Нестабільна фінансово-економічна ситуація в Україні призвела до того, що ця галузь страхування не отримала належного розвитку, оскільки вона передбачає тривалий термін дії договорів. Інфляційні процеси та неможливість формувати резерви щодо страхування життя в іноземній валюті (незважаючи на те, що відсутній податок на прибуток) не створили належних умов для накопичувальних видів страхування. Структура ринку особистого страхування залишається незмінною впродовж останніх п'яти років – 5,8–7,6 %, але темпи зростання, особливо в 2000 р. (74,4 %), обнадійливі. У структурі страхових платежів у 1999–2002 рр. поступово зростає частка медичного страхування з 12,0 до 51,0 %. Це пов'язано головним чином зі збільшенням в Україні числа міжнародних корпорацій, які переважно забезпечують працюючих соціальним пакетом та зменшення обсягів страхування здоров'я у випадку хвороби: з 38,0 % до 22,0%. Зменшилася і структура страхування від нещасних випадків на транспорті – з 50,0% у 1999р. до 27,0 % у 2002 р. (Див. мал.4).

Незадовільною є ситуація зі страхуванням життя – темпи зростання страхового ринку відзначено лише в 2000 р. – на 31,6 % (у 1999 р. був спад в 1,7 раза). У структурі страхових внесків на ринку частка 0,47–1,63 %. (Див. мал. 5).

Незважаючи на численну кількість обов'язкових видів страхування у законодавстві України, домінуючою є добровільна форма страхування (мал. 6), що зумовлено скоріше відсутністю нормативного забезпечення обов'язкових видів. (Див. мал. 6).

Державне обов'язкове особисте страхування істотно не впливає на страховий ринок України, тому що в структурі видів страхування їй належить незначна частка. Крім того, такі послуги надає тільки національна акціонерна страхова компанія "Оранта".

За даними Мінфіну, станом на 31 грудня 2002 р. загальний обсяг активів, визначених ст. 31 Закону України "Про страхування", українських страховиків становить 4105 млн грн. (на 80,9% більше, ніж аналогічний показник 2001 р.). Темпи зростання активів страхових компаній випереджають аналогічний показник високорозвинутих країн. Структура страхових активів показує, що страховики надають перевагу інвестуванню тимчасово вільних коштів у цінні папери (див. табл. 1), загальний обсяг таких інвестицій становить 1367,9 млн грн., або 33,3% загального обсягу активів, темпи приросту цього показника у 2002 р. складають 110,8% щодо рівня минулого року. Слід відзначити появу в 2002 р. нової категорії страхових активів – банківських металів.

Страхові компанії, що акумулюють величезні фінансові ресурси, сприяють розвитку різноманітних галузей бізнесу, крім того, вони забезпечують захист стабільності виробничого відтворювального процесу. Так, *статутні фонди страховиків з*

1999 до 2002 р. зросли у 4,7 раза (мал. 7), що можна пояснити не тільки збільшенням кількості страховиків, а й підвищенням вимог до статутних фондів. Вже до кінця 2004 р. компанії, що займаються ризиковими видами страхування, повинні довести розмір статутного капіталу до 1 млн євро, а страховики, що спеціалізуються на страхуванні життя, – до 1,5 млн євро. З огляду на значне підвищення (у 2–10 разів) вимог до сплачених статутних фондів у страховиків, їхнє підвищення відбувається повільно. (Див. мал. 7).

У 1999 – 2002 рр. спостерігається стрімке зростання *сформованих страхових резервів* страховиків України (мал. 8). Так, їх обсяг порівняно з 1999 р. зріс у 3,4 раза і на початок 2003 р. становив 1898,2 млн грн. Зросли й обсяги технічних резервів (у 3,5 раза), в тому числі резерви збитків (у 11,9 раза). Така тенденція є закономірною, оскільки наявна нормативна взаємозалежність резервів від страхових платежів.

Резерви зі страхування життя у 1999 – 2002 рр. змінювались циклічно: у 2001 р. порівняно з 2000 р. зменшились на 22%, а в 2002 р. порівняно з 2001 р. зросли на 56,6 %. (Див. мал. 8.)

Обсяги страхового ринку України та його структура сьогодні не відповідають рівню розвинених країн. Разом з тим страховий ринок України у 2000 – 2002 рр. розвивався в умовах поживлення економічної діяльності та зростання обсягів промислового виробництва. Досить великими темпами порівняно з іншими галузями економіки, йшов процес розвитку цього ринку, окреслилися позитивні тенденції його розвитку.

Динамічно розвиваючись, український страховий бізнес має багато проблем, не зважаючи на позитивні тенденції діяльності страхових компаній та страхового ринку в цілому. На-

ведемо головні проблеми страхового ринку України.

Економічні: низький платоспроможний попит фізичних і юридичних осіб, невеликі обсяги і недосконала структура капіталу страховиків, дуже низькі можливості вітчизняних страхових компаній щодо компенсації великих збитків, відсутність надійних інвестиційних інструментів для довгострокового розвитку страхових резервів.

Організаційно-правові: відсутність цілеспрямованої державної політики в галузі страхування, що призводить до безсистемності розвитку; відсутність обґрунтованої Концепції розвитку страхового ринку; недосконала нормативно-правова база, що регламентує розвиток страхування, необґрунтовано велика кількість обов'язкових видів страхування, наявність "кептивних" організацій, що призводить до низького рівня виплат і страхового захисту; низький рівень державного регулювання і нагляду за страховим ринком, протекціонізм, що обумовлює монополізацію окремих сегментів ринку і галузевий монополізм.

Функціональні: низька прибутковість і збитковість окремих видів страхування, відсутність середньо- і довгострокового планування страховими компаніями своєї діяльності, низький рівень кваліфікації кадрів, порушення законодавства, страхове шахрайство і відсутність скоординованих методів боротьби з ним; невеликий, порівняно із закордонними країнами, асортимент страхових послуг, що пропонується клієнтам, неоптимальність страхових портфельів, низька технологічність проведення страхових операцій, відсутність традиції позитивного досвіду роботи з клієнтами, особливо з новими видами страхування.

Інформаційно-аналітичні: низький рівень впровадження в

страхову практику інформаційних технологій, відсутність якісної статистичної інформації і недостатність обґрунтованих інформаційно-аналітичних матеріалів про стан і проблеми формування страхового ринку, недосконалість фінансової звітності страховиків і методів обробки даних, що не дозволяє вірогідно визначити фінансовий стан компаній і результати їх діяльності, відсутність банку даних несумлінних страховальників, відсутність досконалих рейтингів страхових компаній, що полегшують оцінку страховиків і вітчизняних рейтингових агентств, непрозорість даних щодо структури власності вітчизняного страхового ринку.

Соціально-психологічні: відсутність довіри населення і суб'єктів господарювання до страхових компаній, відсутність необхідної системи гарантування страхових виплат, відсутність страхової культури потенційного споживача страхових послуг.

На нашу думку, серед наведених проблем слід виділити дві, що породжують поділ страхового ринку України на види бізнесу та дозволяють переоцінити якісні зміни на ньому. *По-перше*, це низький рівень державного регулювання та нагляду за страховим ринком України, *по-друге*, - деформоване податкове законодавство, яке постійно змінюється і не виконує притаманних йому функцій, крім фіскальної.

Зазначені проблеми інтегруються в поділ страхового ринку за видами бізнесу: класичний, кептивний та схемний. Можна оцінити страховий ринок 2002 р. за видами страхування, подавши його на мал. 9. *Класичний* страховий ринок – надання реального страхового захисту з врахуванням інтересів страхувальників, як правило, без лобювання будь-яких інтересів. *Кептивний* страховий ринок – це примусове страхування компаній,

що належать одному холдингу або фінансово-промисловій групі. Такі страхові компанії створюються з метою обслуговування потреб у страхуванні компанії-засновника і, як правило, утримуються від проведення операцій комерційного (класичного) страхування. Страховик, який належить одній компанії, зазвичай називається кептивом компанії-засновника. Кептив, створений спільно двома або більше компаніями, називається кептивною страховою компанією групи або об'єднання.

У 2002 р. класичний ринок страхування в Україні становив близько 1334,1 млн грн. Найбільша питома вага класичного страхування припадає на страхування майна юридичних осіб, вантажів і фінансових ризиків (12,2%), страхування відповідальності (5,3%), добровільне страхування на транспорті (3,3%) і обов'язкове автострахування (2,6%).

Основна частка кептиву припадає на страхування майна юридичних осіб, вантажів, фінансових ризиків (12,2%), добровільне страхування на транспорті (2,3%) і обов'язкове автострахування (2,1%). (Див. мал. 9).

Схемний страховий ринок концентрується у найменш ризикових видах страхування, зокрема, в майновому страхуванні, страхуванні відповідальності. Так, страхування зменшує базу оподаткування податку на прибуток, оскільки витрати на придбання страхових полісів та договорів страхування списується на валові витрати від основної діяльності. Як правило, укладаються угоди на великі суми страхування зі значними обсягами відповідальності страховика, які вони не можуть утримувати (через обмеженість статутних фондів та резервів) і майже всі ризики передають у перестрахування, зокрема нерезидентам. Так, за даними голови

Держфінпослуг "частка пере-страхування в цілому займає 57%, у тому числі нерезидентів – майже 35%. При бурхливому зростанні ринку все більше коштів спрямовуються за кордон, зокрема 52,2% до Литви, 22% до Латвії, 8,2% до Росії, 6% до Молдови, а обсяги перестраховування в розвинутих країнах займають незначну частку". Вивезені через перестраховування кошти повертаються до вільних економічних зон та зон пріоритетного розвитку. Згідно з чинним законодавством в Автономній Республіці Крим та у 12 областях України нараховується 11 спеціальних (вільних) економічних зон та 72 території пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності.

За даними експрес-дповіді 2003 р., Держкомстату України, найбільші обсяги інвестицій внесено нерезидентами з США – 118,7 млн дол. США (або 25,8% загального обсягу іноземних інвестицій), Сполученого Королівства – 45,9 млн дол. США (10,0%), Швейцарії – 39,0 млн дол. США (8,5%), Австрії – 32,0 млн дол. США (7,0%), Польщі – 28,0 млн дол. США (6,1%), Кіпру – 17,4 млн дол. США (3,8%), Німеччини – 13,5 млн дол. США (2,9%), Латвії – 11,9 млн дол. США (2,6%), Віргінських островів, Британських – 10,6 млн дол. США (2,3%), Японії – 10,1 млн дол. США (2,2%), інших країн – 164,8 млн дол. США (35,9%).

Отже, в 2002 р. з 4442,1 млн грн. страхових платежів в Україні лише близько 30 % припадає на класичний ринок і 19 % – на кептивний ринок, це власне є страховий бізнес. Проведена оцінка дозволяє більш реально оцінити розвиток страхового ринку України. Так, обсяг ринку реального страхового бізнесу за страховими платежами становить 1484,95 млн грн., страхові платежі

у відсотках до ВВП – 1%, темпи зростання ринку в 2002 р. – 48,4%, в 2003 р. орієнтовно 72,7%.

Після доповіді Президента України 29 січня 2003 р. на Всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією та захисту прав людини вийшла низка публікацій про наявність "псевдостраховування". Ніби раніше цієї проблеми не існувало, і урядовці, отримуючи статистичну звітність від страхових організацій, не могли розмежувати схемний бізнес (псевдостраховування) від ринку класичного і кептивного страхування або вже настала критична маса псевдостраховування, яку приховувати надалі неможливо. Після заяв Президента України на страховий ринок почався суттєвий тиск.

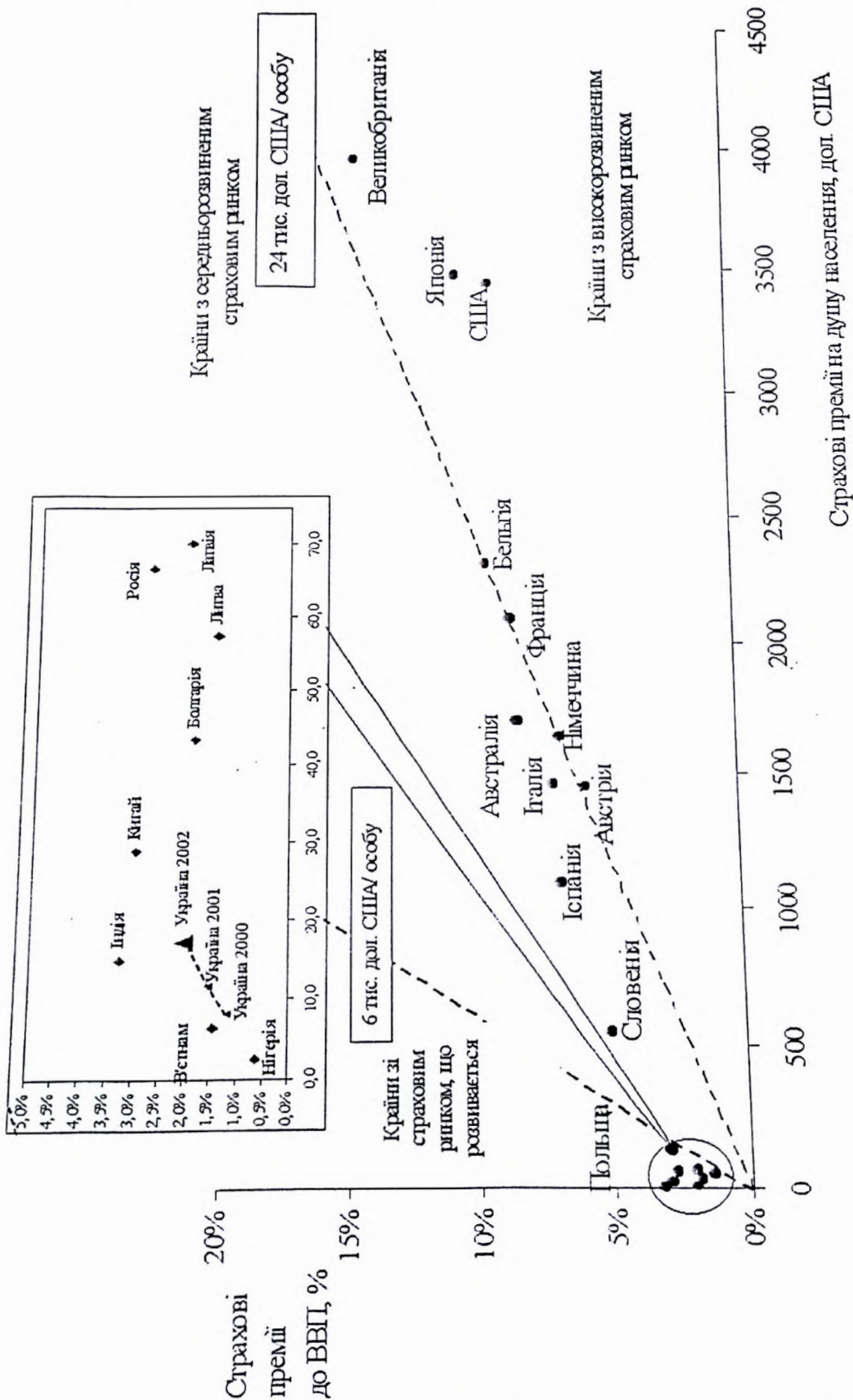
По-перше, шукаючи шляхи поповнення доходної частини Державного бюджету України, а також відповідно до стрімкого розвитку основних макропоказників, уряд намагається збільшити ставку податку на валові доходи від страхової діяльності з 3 до 6 %. Більшість учасників ринку ставиться до цього пасивно. Такий крок суттєво не вплине на їхній подальший розвиток. Але є інші компанії, які реально надають масові страхові послуги. Такі компанії відрізняє структура страхового портфеля, рівень виплат (який прямує до зарубіжних ринків), значна кількість штатних працюючих та агентів, розгорнута представницька мережа, значна частина сплачених податків з працюючих (прибуткового податку, відрахувань до соціального та пенсійного фондів тощо), проведення рекламних акцій, отримання рейтингів тощо. Очевидно і те, що уряд вибирає найлегший шлях, піднімаючи ставки податків, не вдаючись до

простої економічної собівартості страхових послуг та технічного результату від страхування. З переходом до ринку ми забули про природу собівартості, яка чітко "виписувалась" за радянських часів. Ринкові регулятори формують конкурентну ціну, але відсутність державного регулювання цін формує хибну тарифну політику – одні суб'єкти ринку комфортно себе почувають завдяки прогнозованості доходів, що дають акціонери, інші – продовжують надавати послуги, скорочуючи нерентабельні страхові продукти, у результаті страждають клієнти.

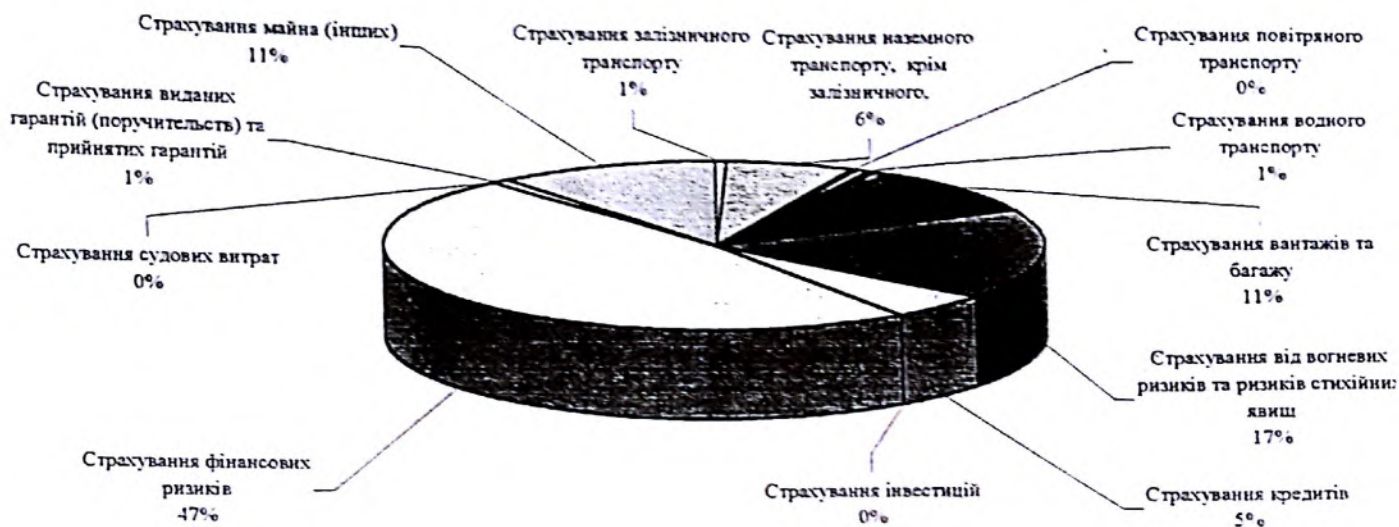
По-друге, Державна комісія з питань регулювання ринків фінансових послуг України хоче виконати свою місію стосовно мінімізації псевдостраховування з метою якісного впровадження пенсійного страхування.

Таким чином, на основі проведеного кількісного та якісного аналізу страхового ринку України та з метою його подальшого розвитку, популяризації довгострокових видів страхування, мінімізації псевдостраховування необхідне більш жорстке державне регулювання вітчизняного страхового ринку, яке полягає у встановленні остаточних вимог щодо фінансових показників страховиків, зокрема, ліквідності, платоспроможності, підвищення вимог до обсягів статутних фондів, переведення соціальних фондів у страхову компанію з державною часткою (НАСК "Оранта"), жорстке регулювання перестрахових операцій. Лише регульований страховий ринок забезпечить чіткі, прозорі та конкурентні правила для його учасників та клієнтів, що є необхідною передумовою для капіталізації страховиків, як наслідок – економічне зростання України.

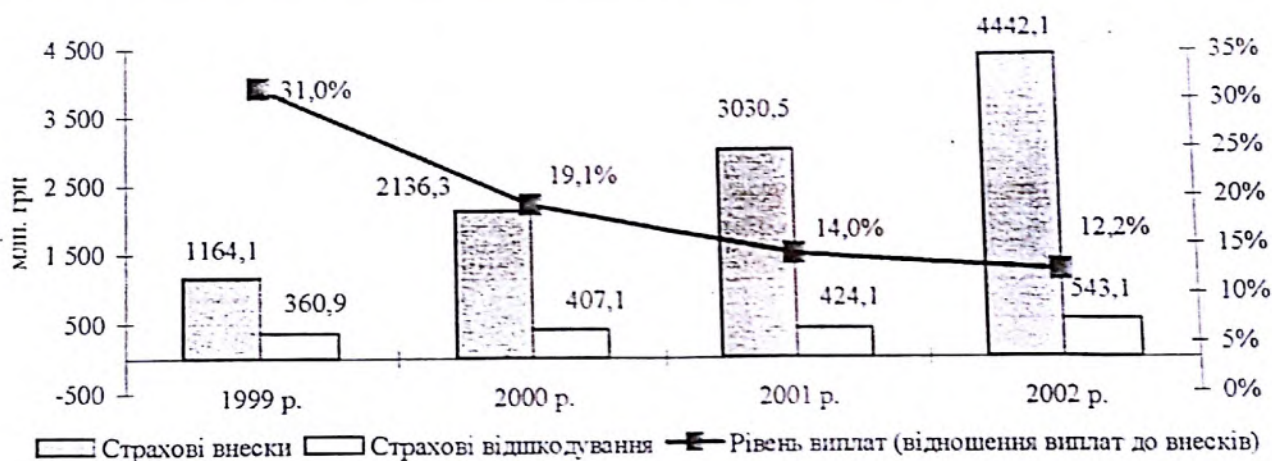
Мал. 1. Макроекономічні індикатори розвитку страхових ринків країн світу в 2002р*

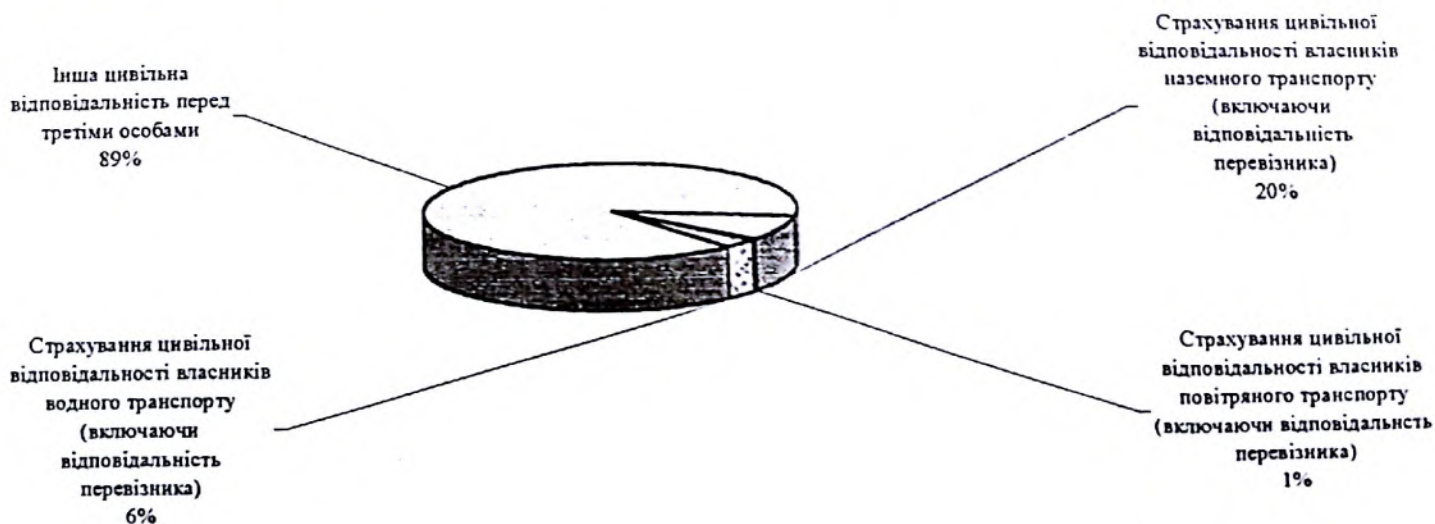
Мал. 2. Структура платежів з майнового страхування у 2002 р.

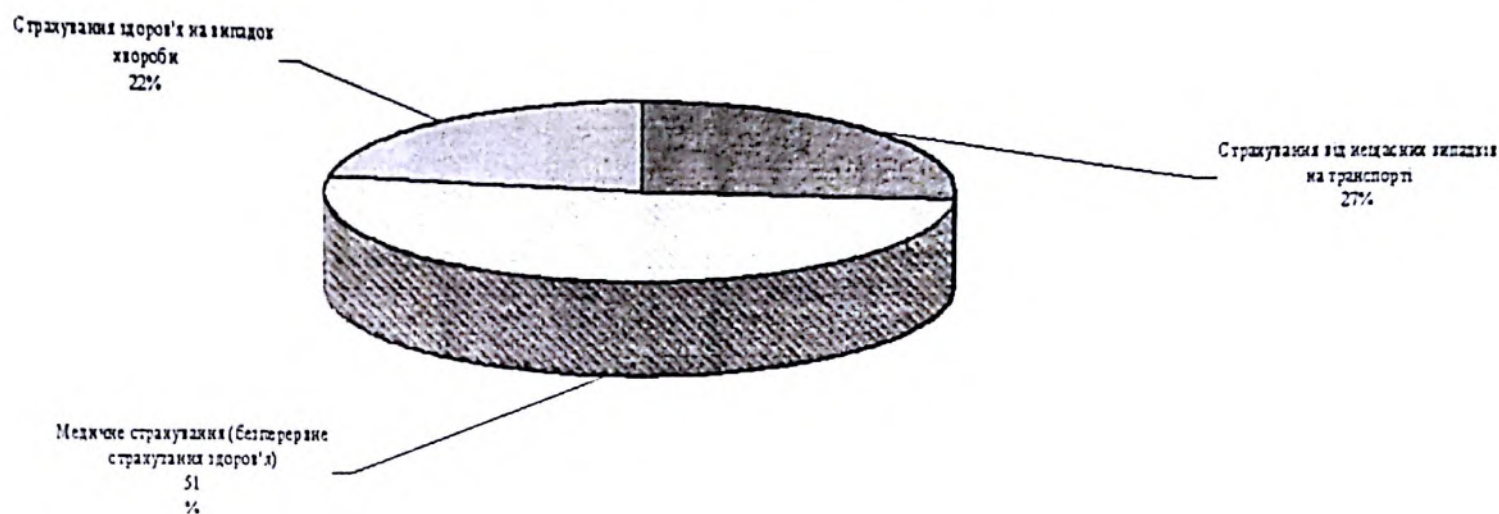
Мал. 3. Динаміка надходжень страхових внесків та виплата страхових відшкодувань у 1998–2002 роках

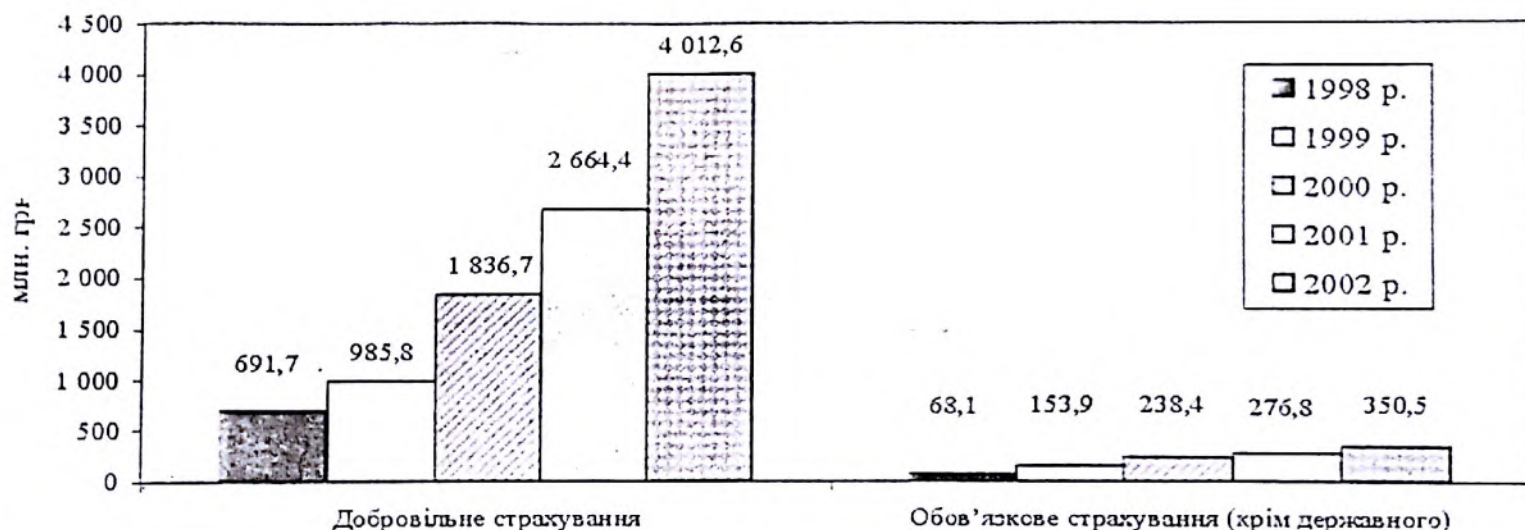
Мал. 4. Структура платежів зі страхування відповідальності в 2002 р.

Мал. 5. Структура страхових платежів з особистого страхування в 2002 р.

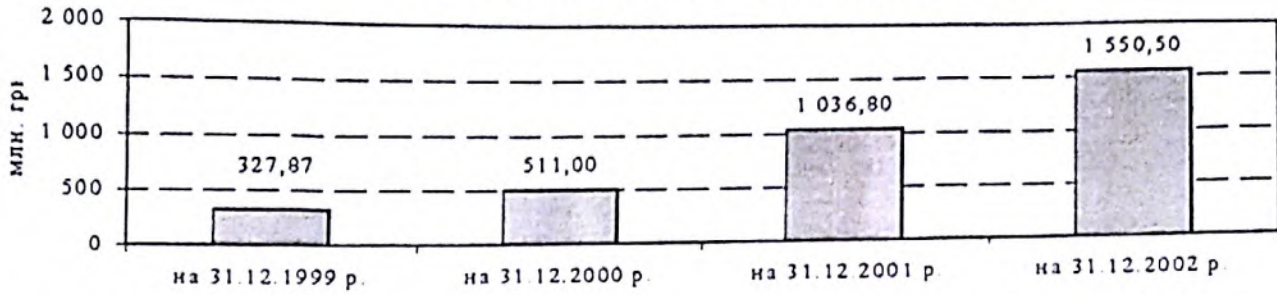
Мал. 6. Структура форм страхування у 1999 – 2002 роках

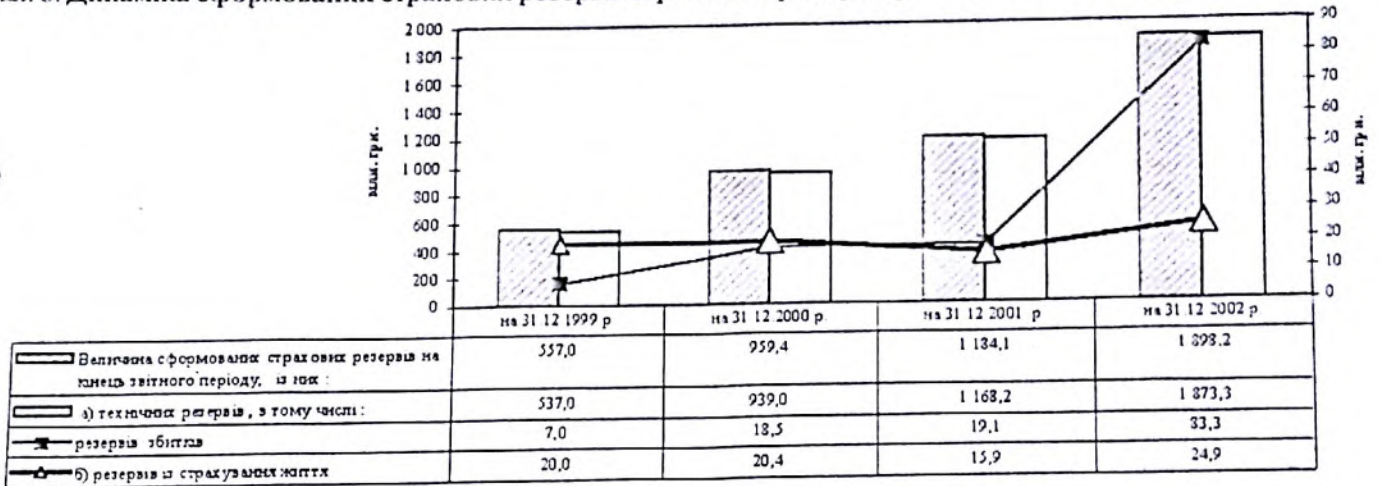
Таблиця 1. Структура активів для надання страхових резервів страхового ринку України в 2001 – 2002 роках

Категорії активів, визначені статтею 31 Закону України "Про страхування", для представлення страхових резервів	За станом на:		Приріст		Структура за станом на:	
	2001 р.	2002 р.	тис. грн.	%	2001 р.	2002 р.
					%	
Всього, тис. грн.	2269303,9	4105186,5	1835882,6	80,9	100,0	100,0
у тому числі:						
1) грошові кошти на розрахункових рахунках	452991,7	980133,3	527141,6	116,4	20,0	23,9
2) банківські вклади (депозити)	369732,1	647679	277946,9	75,2	16,3	15,3
3) банківські метали	0	13668,2	13668,2	0	0	0,3
4) нерухоме майно	142376,9	148600,9	5724	4,0	6,3	3,6
5) цінні папери, що передбачають одержання доходів	648809,5	1367949,2	719139,7	110,3	28,6	33,3
6) цінні папери, що імітуються державою	43252,9	33408,9	-9844	-22,3	1,9	0,8
7) права вимоги до перестраховиків	611186,9	913171	301984,1	49,4	26,9	22,2
8) готівка в касі	453,9	576	122,1	26,9	0	0

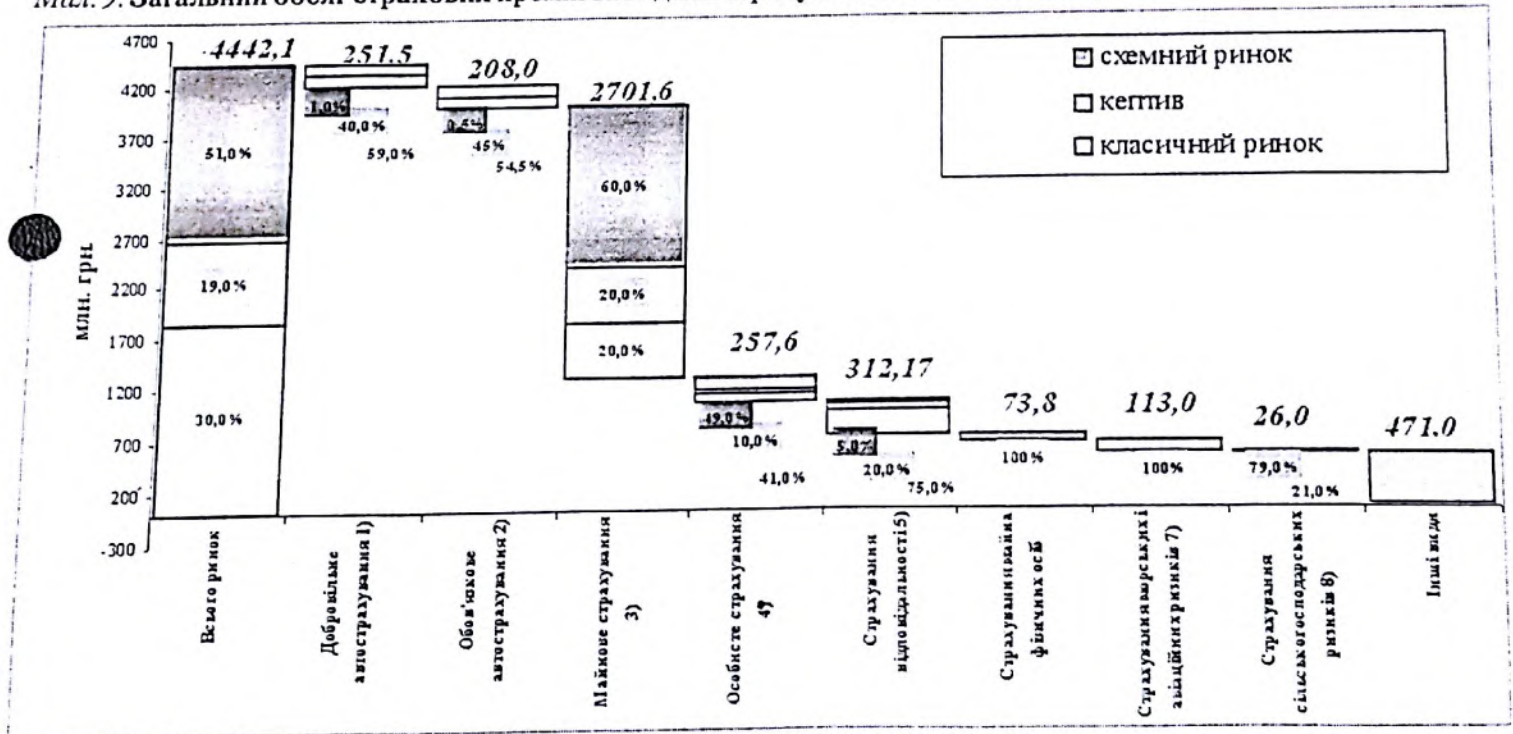
Мал. 7. Динаміка сплаченого статутного фонду страховиків України у 1999 – 2002 роках

Мал. 8. Динаміка сформованих страхових резервів страхового ринку України у 1999 – 2002 роках

Мал. 9. Загальний обсяг страхових премій за видами страхування і видами бізнесу

Примітка: 1) Добровільне автострахування: страхування наземного транспорту, крім залізничного, страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту. 2) Обов'язкове автострахування: страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування цивільної відповідальності (за звичайними договорами і за додатковими договорами, Зелена картка). 3) Майнове страхування: страхування від вогневих ризиків і ризиків стихійних лих юридичних осіб, страхування вантажів і багажу, страхування фінансових ризиків. 4) Особисте страхування: страхування від нещасних випадків, медичне страхування, страхування здоров'я на випадок хвороби. 5) Страхування відповідальності: усі, крім страхування цивільної відповідальності власників наземного транспорту. 6) Страхування морських і авіаційних ризиків: страхування водного транспорту, страхування членів екіпажу, працівників замовника авіаробіт, повітряних суден, відповідальності повітряного перевізника, відповідальності експлуатанта повітряного перевізника. 7) Страхування сільськогосподарських ризиків.